

SINGING AND PRAYER - WAYS OF CULTIC EXPRESSION

Emil Cioară

Lecturer PhD., Faculty of Orthodox Theology "Episcop Dr. Vasile Coman",
University of Oradea

Abstract: This study entitled "Singing and prayer - ways of cultic expression", aims to show how the two modes of expression of the divine worship are found in the holy services of orthodoxy and also the special role they play both in the process of assimilating teachings of faith and to the elevation of the soul to God.

The word (speech) - prerogative of the human being - is the most expressive and, at the same time, the most used means of expressing religious ideas and feelings, which form the basis and source of the divine cult. Within the cult, it is used either in the common form of current speech - as in sermon, in Bible readings, etc., - or transposed into the higher forms of literary art - as in poetry, that is, in religious song - either in the pathetic form of driven by feeling invocation, as in prayer.

Liturgical prayers and religious chants, when spoken or sung, as the case may be, with humility and godliness, enhance the mystical and catechetical character of the Holy Liturgy and the services in general, helping both to acquire the teachings of faith and to elevate the soul towards God, through prayer and song, thus leading the believers to His saving knowledge. At the same time, singing and prayer remain the main forms or modes of expression of Orthodox cultic language.

Keywords: Songs, Prayer, Divine cult, Word, Orthodox

1. Preliminarii

Folosirea în cadrul vieții cultice a cântării auzite, a rugăciunii rostite, a icoanei contemplate, a tămâii mirosite, a materiei cosmice consumate în Sfintele Taine, ne permite să vorbim de auzul, de graiul, de văzul, de mirosul și de gustul liturgic¹. Toate aceste elemente reprezintă de fapt forme de exprimare ale limbajului liturgic sau astfel spus, mijloace de expresie ale Cultului divin. Mijloacele prin care se exprimă fondul intern și extern al cultului, sunt aceleași elemente care au servit totdeauna și pretutindeni ca mijloace de înțelegere și de comunicare între oameni, respectiv: cuvântul, actul(gestul), și lucrul(obiectul).²

Cuvântul(graiul) – prerogativă a ființei umane – este mijlocul cel mai expresiv și, totodată, cel mai mult întrebuințat pentru exprimarea ideilor și a sentimentelor(simțirilor) religioase, care alcătuiesc temelia și izvorul cultului. În cult, el se întrebuințează fie sub forma comună a vorbirii curente – ca în predică, în lecturile biblice etc., – fie transpus în formele superioare ale artei literare – ca în poezie, adică în cântarea religioasă – , fie sub forma patetică a invocației însuflețite de sentiment, ca în rugăciune³. În cele ce urmează ne vom referi doar la cântarea religioasă și la rugăciunea liturgică.

2. Cântarea și Rugăciunea – modalități de exprimare ale Cultului divin

a) Cântarea religioasă

¹ Paul EVDOKIMOV, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția răsăriteană*, trad. Vasile Răducă, (București: Asociația filantropică medicală creștină Christiana, 1995), 81.

² Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, ed. a II-a, (București: Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993), 687.

³ BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 687.

Cultul divin public se săvârșește după un anumit tipic, adică după rânduiești, forme și formule verbale fixe și stabile, consfințite de Biserică și înscrise în cărțile de cult fiind normative pentru toți – clerici și credincioși – deopotrivă. Aceste formule ne arată cum să ne rugăm lui Dumnezeu, cum să-L laudăm prin cântările sfinte, cum să-I ne închinăm și să-I slujim cu vrednicie⁴.

În cadrul cultului, cântarea – după textul și conținutul ei – este tot o rugăciune, mai ales o rugăciune de laudă și slăvire a lui Dumnezeu, dar exprimată melodic, sub forma inspirației poetice, având de cele mai multe ori forma de poezie sau imn religios⁵.

Arta bisericească în general (prin arhitectură și iconografie), nu asigură doar cadrul cel mai potrivit pentru săvârșirea Sfințelor slujbe ci, prin poezie (imnografie) și muzică, se integrează în desfășurarea propriu-zisă a slujbei, dând frumusețe și putere textului liturgic și ritualului.

În originalul grecesc, în afara pericopelor scripturistice și a rugăciunilor rostite de preot, tot conținutul cărților de ritual, deci și al Liturghiei, este exprimat în formă poetică, ritmată⁶. Immurile, ecteniile, rugăciunile Liturghiei au o frumusețe a cuvântului care le dă puterea nu numai de a informa ci, și de a ne face părtași realităților pe care le exprimă.

Frumuseții graiului liturgic i se adaugă cântarea, folosită în toate slujbele Bisericii, pentru că ea îndulcește cuvintele rugăciunii pătrunzând inima celor care le cântă sau le aud cântate. Muzica este considerată a fi arta cea mai expresivă, mai comunicativă și, totodată, cea mai plină de înrâurire asupra sufletului omenesc⁷. Sfinții Părinți au scos în evidență importanța cântării bisericești: „Nimic pe lume, arată Sfântul Ioan Gură de Aur, nu deșteaptă atât de mult sufletul dându-i aripi, liberându-l de piedicile din lume și desfăcându-l de cele trupești, dându-i râvna de a se apleca la cugetările filozofice, făcându-l să nu-i pese de toate lucrurile ce țin de viața pământească, ca o melodie și o cântare divină adaptată ritmului”⁸. Prin cântare se pun în relief adâncuri de taină, valori cu neputință de măsurat ale realităților persoanelor și darurilor cântate, punându-l pe cel care cântă și pe cel care ascultă cântarea într-o relație totală, prin ființa întregă, cu ceea ce este cântat. „De aceea cântarea este modul cel mai propriu de a vorbi despre Dumnezeu, sau lui Dumnezeu, ca despre și Celui cu neputință de cuprins în noțiuni precise, limitate, și exprimat în cuvinte corespunzătoare acestor noțiuni. Dar ea e și modul cel mai propriu de a mulțumi din toată inima lui Dumnezeu, de a-L lauda și de a-I ne ruga. Prin cântare trăim taina lui Dumnezeu, [...] accentuăm prin simțire marea dorință de a ne face parte de darurile Sale. Prin cântare spunem mai mult decât putem exprima prin indiferent care cuvinte. Prin ea dăm un coeficient nemărginit admirației măreției Lui, bunătății Lui care întrece cuvintele noastre simplu rostite, exprimăm inexprimabilul, apofaticul, dar și mulțumirea nețărmurită față de El, pe care nu o putem exprima prin simple cuvinte”⁹.

Sfinții Părinți ne atrag însă atenția că, dat fiind impactul deosebit al muzicii asupra sufletului omenesc, există și o muzică, în special cea folosită pentru distracție, care ne influențează negativ, care pervertește sufletul și aprinde patimile¹⁰.

⁴ BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 691.

⁵ BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 706.

⁶ Petre VINTILESCU, *Despre poezia imnografică în cărțile de ritual și cântarea bisericească*, (București, 1937), 278.

⁷ Ene BRANIȘTE, „Temeiuri biblice și tradiționale pentru cântarea în comun a credincioșilor”, în *Studii Teologice* 1-2 (1954): 17.

⁸ VINTILESCU, *Despre poezia imnografică ...*, 217.

⁹ Dumitru STĂNILOAE, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, (Craiova: Editura Mitropoliei Olteniei, 1986), 421.

¹⁰ VINTILESCU, *Despre poezia imnografică ...*, 218-220.

De aceea, la fel ca și în cazul iconografiei și al arhitecturii ecleziale, Biserica, sub călăuzirea Duhului Sfânt, a elaborat în timp un tip specific de muzică, deosebit de muzica profană, capabil să exprime frumusețea transcendentă a împărăției lui Dumnezeu și să înalțe sufletul în rugăciune spre El. Este vorba de muzica psaltică, care sintetizează o experiență de secole a Bisericii, fiind rodul trăirii în Duh și Adevăr a Părinților Bisericii. Încă din secolul al IV-lea, Sfântul Ioan Hrisostom avertiza însă împotriva tendinței, conștientizate sau nu, resimțită de altfel de-a lungul întregii istorii a Bisericii, de a se introduce armonii lumești, profane, în cântarea bisericească¹¹. Aceste armonii, deși sunt apreciate de omul profan și neînduhovnicit, nu mai exprimă frumusețea transcendentă a împărăției ci o frumusețe imanentă, lumească, nu mai înalță sufletul în rugăciune și nu-l întoarce spre pocăință ci, din contră, poate chiar să cultive patimile.

Cântarea bisericească autentică este o muzică inspirată de Duhul Sfânt care are un important rol catehetic potolind pornirile pătimase și deschizând sufletul spre primirea învățăturilor mântuitoare: „Duhul cel Sfânt a văzut că neamul omenesc este greu de îndreptat spre virtute și că noi, din pricina înclinării spre plăcere, neglijăm cu totul viețuirea cea dreaptă. De aceea, ce face? A unit dogmele cu plăcerea cântatului, ca, odată cu dulceața melodiei, să primim pe nesimțite și folosul cuvintelor de învățătură [...] Pentru aceasta, dar, ni s-au alcătuit aceste melodii armonioase ale psalmilor, pentru ca celor care sunt copii, cu vârsta, sau celor ce sunt cu totul tineri, cu purtarea, să li se pară că ei cântă, dar de fapt își instruiască sufletul. Că n-a plecat de la biserică cineva dintre cei mulți și trândavi păstrând cu ușurință în minte vreo poruncă apostolică sau profetică; dar cuvintele psalmilor le cântă și acasă și le fredonează și în piață. Dacă unul dintre cei care se sălbătesc cumplit din pricina mâniei intră în biserică, ei bine, când începe să se cânte psalmul, atunci, datorită melodiei, pleacă din biserică cu sălbăcia sufletului potolită”¹². Mărturia Fericitului Augustin despre impactul cântării bisericești asupra sufletului său este elocventă: „Cât am plâns în imnurile Tale și în <<canticele>> (cântecele n.n.) Tale, mișcat adânc de glasul Bisericii Tale, care răsunau plăcut! Acelea curgeau în urechile mele și adevărul se scurgea în inima mea și clocotea de aici simțirea evlaviei și curgeau lacrimile și mă simțeam bine cu ele”¹³. Dacă, la început, sufletul este atras de frumusețea cântării, odată cu sporirea (creșterea) sa duhovnicească el trebuie să se adâncească în trăirea cuvântului cântat.

Primirea adevărilor de credință trebuie să rodească mișcarea sufletului spre Dumnezeu în rugăciune. Cântarea bisericească nu are doar rolul de a transmite învățăturile de credință ci și de a ne deschide spre rugăciune, conducându-ne spre întâlnirea cu Dumnezeu și cunoașterea Lui existențială. „Cine este în stare să arate pe deplin, cu oricâtă experiență ar fi înzestrat, deosebirea și înseși cauzele și originile imboldurilor prin care mintea aprinsă și înflăcărată, este îndemnată la rugăciuni curate și foarte fierbinți?”, mărturisește Ava Isaac, un părinte din pustiul egiptean. „Uneori, cântând psalmi, câte un verset din ele îmi este izvor de rugăciune arzătoare. Alteori cântarea fraților, prin modulațiile ei, îndeamnă sufletele ascultătorilor la rugăciune încordată”¹⁴. Ava Isaac se referă aici la cele două tipuri de cântări folosite în vremea sa de Biserică și anume cântarea psalmodică și cântarea melismatică.

„Cântarea psalmodică, adică citirea intonată în ritm muzical a psalmilor, a Scripturii, a rugăciunilor, exprima natura cuvântătoare a slujirii divine creștine, supunerea ei internă

¹¹ BRANIȘTE, *Temeiuri biblice...*, 24.

¹² SF. VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul 1*, în *PSB 17*, trad. Dumitru Fecioru (București: Ed. IBMBOR, 1986), 183-184.

¹³ Fericitul AUGUSTIN, *Confessiones (Mărturisiri)*, IX, 6, trad. Nicolae Barbu, ediția a II-a, (București: Ed. IBMBOR, 1994), 262.

¹⁴ SF. IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, IX, 26, în *PSB 57*, trad. Vasile Cojocaru și David Popescu, (București: Ed. IBMBOR, 1990), 468.

Cuvântului: a Sfintei Scripturi, a mărturiei apostolilor, a tradiției credinței. Cântarea melismatică, pe de altă parte, exprimă trăirea slujirii divine ca un contact real cu transcendentul, ca o intrare în realitatea supra-lumească a împărăției¹⁵. Din cele două tipuri de cântări s-a dezvoltat apoi cântarea psaltică a psalmilor și a imnurilor liturgice, devenită dominantă în slujbe, în care muzica și textul se definesc reciproc, muzica având rolul de a facilita primirea și trăirea cuvântului.

Sfânta Liturghie este o slujbă cântată de la un capăt la altul în care cântarea susține cuvântul, făcându-l să pătrundă în inimă, și ne atrage prin frumusețe spre contemplarea slavei dumnezeiești, ajutându-ne astfel să trăim deplin realitățile cărora slujba ne face părtași. Alături de cântarea imnurilor și a răspunsurilor la îndemnurile spre rugăciune ale diaconului și preotului, Liturghia a păstrat și formele primitive de cântare. Astfel recitativul liturgic se folosește la citirile din Apostol și Evanghelie, la rostirea ecteniilor de către diacon sau preot și la prochimene, adică în acele momente în care cuvântul trebuie să răsună cu putere. Este o citire intonată în care textul este scos în evidență fără riscul ca frumusețea melodiei să deturneze atenția de la cuvânt. Cântarea melismatică, care transmite frumusețea negrăită a slavei dumnezeiești și intrarea în realitatea împărăției, este legată de momentele de maximă trăire duhovnicească ale împărtășirii cu Hristos, atât cu cuvintele Sale, prin citirea Evangheliei, cât și cu Trupul și Sângele Lui. Astfel, înainte de citirea Evangheliei, rânduiala stabilește cântarea melismatică, Aliluia, iar în timpul cuminecării, chinonicul¹⁶.

Importanța deosebită a cântării în slujbă e arătată și de faptul că, potrivit revelației biblice, îngerii și sfinții îl slăvesc pe Dumnezeu prin cântare (Isaia 6, 14; Iov 38, 7; Luca 2, 13; Apocalipsa 4 ș.a.). La Sfânta Liturghie ne unim cu îngerii și cu sfinții aducându-i lui Dumnezeu cântarea de biruință întreit sfântă, și participăm astfel la slăvirea pe care întreaga făptură i-o aduce lui Dumnezeu prin cântare. Această realitate este exprimată de rugăciunea vohodului mic¹⁷ în care ne rugăm să fim învredniciți a aduce împreună cu îngerii cântarea întreit-sfântă, lucru pe care îl împlinim prin cântarea trisaghionului. Heruvicul ne atrage atenția că, intonând cântarea întreit sfântă în timpul anaforalei, îi închipuim pe heruvimi și ne unim cu ei „cântarea de biruință cântând, strigând, glas înălțând și grăind”¹⁸. Cântarea ne întărește astfel conștiința împreunei slujiri cu îngerii, a unirii Bisericii luptătoare cu cea triumfătoare în Sf. Liturghie.

Cântarea are o importanță deosebită și pentru întărirea unității credincioșilor și a conștiinței lor ecleziale, ca mădulare ale aceluiasi Trup al lui Hristos și împreună-slujitori la Liturghie, în special atunci când ea este făcută în comun, la toată slujba sau măcar în anumite părți ale acesteia: „Cântatul împreună, scrie Sfântul Vasile cel Mare, este ca un lanț care duce la unire; unește poporul în simfonia unui singur cor”¹⁹. Cântarea în comun la Liturghie are un important rol catehetic în sensul întăririi reciproce în adevărul de credință și al conștientizării înaintării în comun, ca Biserică, spre Dumnezeu. În felul acesta cântarea este un factor de întărire a comunității credincioase și, de aceea, se cere să se facă, de preferință, în comun. Cântarea în comun nu înseamnă că glasurile tuturor trebuie să se audă ci ca fiecare să cunoască cântările și, potrivit talentului muzical și instruirii sale, să participe la cântare cu glas tare sau în surdina astfel încât cântarea să-și păstreze frumusețea sa cerească.

¹⁵ Alexander SCHMEMANN, *Euharistia Taina Împărăției*, trad. Boris Răduleanu, (București: Editura Anastasia), 80.

¹⁶ Chinonic (κοινωνικόν, τό – kinonicon), cântare pentru împărtășanie, verset, psalm cântat în timpul împărtășaniei; priceasnă. La Ene BRANIȘTE, Ecaterina BRANIȘTE, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, (Caransebeș: Ed. Diecezana, 2001), 100.

¹⁷ Este vorba de rugăciunea Vohodului mic de la Liturghie.

¹⁸ *Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*, în *Liturghier*, (București: Ed. IBMBOR, 2000), 161.

¹⁹ SF. VASILE CEL MARE, *Omilie la Psalmul 1*, 184.

Data fiind importanța deosebită a cântării în Biserică, aceasta nu poate fi făcută oricum pentru că starea de rugăciune sau de risipire a celor ce cântă se transmite și celorlalți. De aceea împlinirea rolului catehetic al cântării presupune ca aceasta să fie executată cu smerenie și cu evlavie, cuviincios și clar, după cum prevăd canoanele Bisericii: „Voim ca cei ce se află în biserică spre a cânta să nu se folosească de strigăte netocmite (necuviincioase n.n.), și să silească firea spre răcnire, nici să adauge ceva în afară de cele ce sunt rânduite de Biserici, care nu-i sunt nici potrivite nici cuviincioase, ci cu multă luare aminte și smerenie, să aducă cântări lui Dumnezeu, Cel care veghează asupra celor ascunse, căci sfântul cuvânt a învățat pe fiii lui Israel să fie cucernici”²⁰. Putem spune, că atunci când este executată cu smerenie și evlavie, cântarea potențează caracterul mistagogic și catehetic al Sfintei Liturghii, ajutând atât la însușirea învățăturilor de credință cât și la înălțarea sufletului spre Dumnezeu în rugăciune, conducându-ne spre cunoașterea Lui mântuitoare.

b) *Rugăciunea liturgică*

În creștinismul ortodox, accentul se pune pe *rugăciunea liturgică* sau *colectivă*, care cultivă în membrii comunității rugătoare sentimentul universalității Bisericii. Rugăciunea liturgică îi învață pe credincioși să se roage dincolo de interesele proprii și de cei prezenți, să se roage pentru cei absenți, pentru cei de departe, pentru toată lumea și pentru „unirea tuturor”. Această rugăciune este specific creștină. Ea dă conștiința că mântuirea nu e posibilă în singurătate, doar de unul singur, ci numai în comuniune cu ceilalți²¹.

Rugăciunile liturgice se îndreaptă nu numai către persoanele Sfintei Treimi, ci și către Sfânta Fecioară Maria, Născătoarea de Dumnezeu, către Sfinții îngeri și către toți Sfinții Bisericii, ca mijlocitori ai rugăciunilor credincioșilor către Dumnezeu, căci s-au învrednicit în fața Lui de haruri deosebite, de trecere și cinste.

Multe din textele rugăciunilor liturgice pe care le avem în cult sunt luate din Sfânta Scriptură, uneori identic, alteori numai ca idei sau referi la textele biblice²². Rugăciunea liturgică este deopotrivă un mijloc de expresie a cultului de adorație a lui Dumnezeu și de venerare a persoanelor și lucrurilor sfinte, dar și expresia funcției harismatice sau sfințitoare, a cultului, prin jertfa liturgică²³.

Rugăciunea liturgică este, totodată, cel mai înalt și sublim imn de slavă și de laudă adus lui Dumnezeu pentru desăvârșirea puterii și a măreției Sale. Prin intermediul acestor rugăciuni se exprimă nu numai cultul de adorație adus lui Dumnezeu, dar și acela de venerație, de cinstire a Sfinților îngeri și a tuturor Sfinților care și ei se bucură de slava ce se aduce lui Dumnezeu prin rugăciunea Sfintei Jertfe.

Această rugăciune liturgică exprimă, de asemenea, prinosul de mulțumire și de recunoștință față de Dumnezeu pentru binefacerile primite de la El. De aceea se și numește euharistică, adică de mulțumire. Iar slujba sfântă prin care se realizează împlinește plenar această rugăciune liturgică este prin excelență Sf. Liturghie²⁴.

Sfânta Liturghie este, totodată, și jertfa de împăcare cu Dumnezeu pentru iertarea păcatelor noastre. Formula de împărtășire întărește și amintește acest efect al jertfei euharistice: „Se împărtășește robul lui Dumnezeu (N) [...] spre iertarea păcatelor lui și spre viața de veci”²⁵.

De asemenea, Rugăciunea liturgică din cadrul Sf. Liturghii este și cea mai înaltă expresie a rugăciunii de cerere sau mijlocire, este mijlocul de a implora pe Dumnezeu, a-L îndupleca în favoarea noastră sau a morților noștri pentru care se aduc daruri la Liturghie. Rugăciunile și cererile noastre

²⁰ Ioan N. FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, (Sibiu, 2005), 163-164.

²¹ Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 691-692.

²² BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 693.

²³ BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 703.

²⁴ BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 703-704.

²⁵ *Liturghier*, 182.

unite cu ale preotului liturghisitor capătă în Liturghie o putere deosebită, pe care altfel n-ar putea-o avea, pentru că în Sfânta Liturghie rugăciunile noastre se unesc cu ale lui Iisus Hristos, Care mijlocește pentru noi pe lângă Dumnezeu-Tatăl pentru împlinirea cererilor noastre²⁶. De aceea, Sf. Apostol Pavel ne îndeamnă să-L implorăm pe Mântuitorul: „*Având Arhiereu mare, Care a străbătut cerurile, pe Iisus, Fiul lui Dumnezeu, [...] să ne apropiem cu încredere de tronul harului, ca să luăm milă și să aflăm har, spre ajutor, la timp potrivit*” (Evrei 4, 14,16).

Rugăciunea Sfintei Jertfe numită *Diptice*²⁷, pe care preotul o citește în taină în partea finală de la Anafora²⁸, arată că Hristos este prezent în fața noastră după ce Sfânta Jertfa s-a săvârșit și El primește această rugăciune de mijlocire generală pentru întreaga Biserică și, alături de El, toți sfinții devin mijlocitori ai noștri prin rugăciunile preotului²⁹.

Biserica se împlinește pe sine în Sfânta Liturghie, și se exprimă în simboluri, folosind, ca de altfel întreg cultul divin un limbaj simbolic exprimat prin cuvinte, gesturi liturgice și materii³⁰.

Privită în întregimea ei, rânduiala Sfintei Liturghii constituie nu numai un mijloc sublim de sfințire, nu numai rugăciunea prin excelență a Bisericii și cultul suprem adus de ea lui Dumnezeu, ci și o minunată formă de reprezentare simbolică, de comemorare sau reînnoire mistică și sacramentală a istoriei mântuirii. În Liturghie avem tainica întâlnire reală cu Hristos,³¹ credincioșii fiind prin simbol, martorii oculari ai lui Hristos Înviat și ai Împărăției ce va veni³².

În forma ei originală și cea mai simplă, cea de masă liturgică, Liturghia creștină era, în primul rând, o anamneză a Patimilor și morții Mântuitorului, precum spune Apostolul Pavel: „*De câte ori mâncați pâinea aceasta și beți paharul acesta, moartea Domnului vestiți până va veni*” (1Cor. 11, 26).

Rânduiala de azi a Liturghiei bizantine este astfel întocmită, încât reprezintă sub forma văzută a diferitelor acte și ceremonii, întreaga iconomie a mântuirii noastre, de la Nașterea Domnului și până la Cincizecime. Ea face să se deruleze înaintea ochilor noștri toate momentele și faptele de seamă din viața și activitatea Mântuitorului: întruparea și nașterea Sa, ieșirea la propăvăduire, învățătura și minunile Lui, răstignirea, patimile și îngroparea, învierea și înălțarea Sa la ceruri³³.

Liturghia ortodoxă, prin formele și mediul ei de manifestare, reprezintă o continuă proclamare și actualizare a Cuvântului lui Dumnezeu. Ea este o doxologie pe care comunitatea liturgică o adresează lui Dumnezeu revelat în Sfânta Scriptură, o slujire colectivă și universală a Dumnezeului Treimic. Liturghia este o reactualizare a evenimentelor biblice și în același timp o anticipare a celor viitoare, ea este o teofanie continuă și un nesecat izvor de

²⁶ BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 704.

²⁷ **Diptice** (δίπτυξ – *diptix* și δίπτυχος – *diptihos* = pliat în două, în două părți), sunt două coperți de lemn, legate cu balamale și care se pot închide ca o carte. Pe părțile interioare ale acestor coperți se zugrăvesc icoane sau se înscriu pomelnicele cu vii și morți pentru care preotul se roagă la Sf. Liturghie, după ce a terminat marea rugăciune a Sfintei Jertfe (anaforaua). Această rugăciune de mijlocire generală, pentru vii și morți, pe care preotul o face după epicleză (rugăciunea Sf. Jertfe) poartă denumirea de *diptice*. La Ene BRANIȘTE, Ecaterina BRANIȘTE, *Dicționar enciclopedic ...*, 139.

²⁸ **Anafora** (αναφορά, η – *anafora* = cerere) sau **Anaforaua** – este, în cultul creștin ortodox Marea Rugăciune a Sfintei Jertfe din rânduiala Sf. Liturghii, în cursul căreia are loc sfințirea Darurilor. La Ene BRANIȘTE, Ecaterina BRANIȘTE, *Dicționar enciclopedic ...*, 30.

²⁹ BRANIȘTE, *Liturgica generală*, 704.

³⁰ Florin BOTEZAN, *Sfânta Liturghie cateheza desăvârșită*, (Alba-Iulia: Editura Reîntregirea, 2005), 116.

³¹ Laurențiu STREZA, „Valențe ale misterului cultic în Sfânta Liturghie”, în *Teologie, Slujire, Ecumenism*, (Sibiu, 1996), 120.

³² Paul EVDOKIMOV, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, trad. Carmen Bolocan, (Iași: Editura Polirom, 1996), 177.

³³ Florin BOTEZAN, *Sfânta Liturghie cateheza ...*, 117.

har și binecuvântare pentru toți cei care „cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste” participă la ea.

În final, putem spune că *Rugăciunile liturgice și Cântările religioase*, atunci când sunt rostite sau cântate, după caz, cu smerenie și evlavie, potențează caracterul mistagogic și catehetic al Sfintei Liturghii și al slujbelor în general, ajutând atât la însușirea învățăturilor de credință cât și la înălțarea sufletului spre Dumnezeu, prin rugăciune și cântare, conducându-i astfel pe cei credincioși spre cunoașterea Lui mântuitoare. Totodată, cântarea și rugăciunea rămân principalele forme sau modalități de exprimare ale limbajului cultic ortodox.

BIBLIOGRAPHY

1. **BOTEZAN Florin**, *Sfânta Liturghie cateheza desăvârșită*, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2005.
2. **BRANIȘTE Ene**, *Liturgica generală*, ed. a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
3. **BRANIȘTE Ene**, „Temeiuri biblice și tradiționale pentru cântarea în comun a credincioșilor”, în revista *Studii Teologice*, nr. 1-2, 1954.
4. **BRANIȘTE Ene**, **BRANIȘTE Ecaterina**, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, Ed. Diecezana, Caransebeș, 2001.
5. **EVDOKIMOV Paul**, *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția răsăriteană*, trad. Vasile Răducă, Asociația filantropică medicală creștină Christiana, București, 1995.
6. **EVDOKIMOV Paul**, *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, trad. Carmen Bolocan, Editura Polirom, Iași, 1996.
7. **Fericitul AUGUSTIN**, *Confessiones (Mărturisiri)*, IX, 6, trad. Nicolae Barbu, ediția a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
8. **FLOCA Ioan N.**, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, Sibiu, 2005.
9. ******* *Liturghier*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.
10. **SCHMEMANN Alexander**, *Euharistia Taina Împărăției*, trad. Boris Răduleanu, Editura Anastasia, București, f.a.
11. **SF. IOAN CASIAN**, *Convorbiri duhovnicești*, IX, 26, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 57, trad. Vasile Cojocaru și David Popescu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.
12. **SF. VASILE CEL MARE**, *Omilie la Psalmul 1*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, trad. Dumitru Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
13. **STĂNILOAE Dumitru**, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986.
14. **STREZA Laurențiu**, „Valențe ale misterului cultic în Sfânta Liturghie”, în volumul *Teologie, Slujire, Ecumenism*, Sibiu, 1996.
15. **VINTILESCU Petre**, *Despre poezia imnografică în cărțile de ritual și cântarea bisericească*, București, 1937.